

לקריב לקונסרבטוריום. אמא אמרה: הילד צעיר, מה הוא יסע לקונסרבטוריום? מה חסר לו פה? הוא אמר כל פעם: המורה הזה לא שווה כלום. נתנו לו מורה יותר טוב, הוא אמר: הוא לא שווה כלום. לא הבינו שהוא מחונן. היום אנחנו יודעים, יש לי נכדה מחוננת, אז לא הבינו.

ש. אתם יושבים במחבוא שלכם את ואמא והאח?

ת. המחבוא היה בעלית הגג. אז ישבנו עם משפחת קרוק, משפחה של חמש נפשות. אנחנו היינו שלושה. ביחד היינו שמונה איש. מה שהיה אכלנו, גם להם עוד היה, גם לנו היה, עד לגיטו. התחלקנו בינינו. הם התנהגו מאד יפה. אחר כך את אשתו לקחו והיא מתה, והבן הבכור גם כן מת בבית חולים. הם נשארו גם כן שלושה ואנחנו שלושה. אז היה כבר מסוכן לצאת החוצה כי כל פעם היו תופסים יהודים. עד שנכנסנו לגיטו היו שש אקציות. נדמה לי שארבעה עשר אלף איש נכנסו לגיטו ושלושים וחמישה אלף איש חיסלו.

ש. ואתם ראיתם את כל זה מעלית הגג, את האקציות, איך לוקחים אותם?

ת. כן, הביאו אותם לשוק, הושיבו את היהודים על המדרכות. הוציאו אותם ליער וירו בהם. אחר כך נודע לנו שירו בהם ביער. אז הלך גם החבר שלי וכל השכנים שלנו. ממש כל הידידים והמכרים הלכו. כמובן שהיתה לנו משפחה עניפה. לאמא היו אחים ואחיות. הם היו מושרשים שם דורי דורות. הכרתי את כל השכנים, את הילדים מבתי הספר, את החברים והחברות. מי שנשאר, היה שם זוג רופאים שהוא היה רופא שיניים, עם שתי בנות. הם נשארו כל המשפחה בעיר. אחת הבנות התחתנה עם גוי והם בכלל לא הגיעו ארצה, הם נשארו שם בפולין. גם בת דודה שלי נשארה. היא אמרה שהוציאו אותה באוניה לבאלטיק (Baltik) ושם הטביעו את האוניה עם היהודים. היא היתה שחינית מצוינת והיא

הצליחה להתחמק ולברוח, כי ירו במי שברח. היא הצליחה להשאר בחיים. בקפריסין פגשתי אותה והיא סיפרה לי מה שהיא עברה. אחר כך עברנו לגיטו.

ש. אם הייתם בעלית הגג ואף אחד לא ידע שאתם שם.

ת. הם פשוט לא עלו לשם.

ש. אז למה הלכתם בעצם לגיטו?

ת. התחילו לפרק את הבית. פשוט לפרק את החלונות ואת הדלתות. הוציאו הכל מה שהיה. יום אחד ראינו שאין רהיטים, כל יום היה חסר משהו אחר. הספקנו איך שהוא משהו להציל ולהגיע לגיטו עם מינימום. אני חושבת שכבר לא היה לנו כמעט כלום.

ש. ספרי לי איך זה היה? מכריזים או יש מודעות? מה קורה כשאתם יודעים שצריך לעבור לגיטו?

ת. הודיעו באופן רשמי. כתבו מודעות על הקירות שהיהודים מותר להם לקחת כך וכך ולעבור לגיטו. הגיטו אצלנו לא היה סגור. הוא היה מחולק לשני מקומות. היה מקום איפה שהשכונה בערה מהשעוה ואת החלק שלא נשרף הועידו לגיטו. החלק השני היה במקום שקראו לו זבלנקה (Zablanka) בחלק השני של העיר. כנראה שגם שם היו הרבה יהודים ושם גם כן עשו גיטו. הגיטו לא היה סגור עם חומה, לא כמו בוארשה. אפשר היה לצאת ולהכנס. עד שהכניסו לגיטו כמובן שכל הזמן הם עשו אקציות. בלילה לא היית בטוח. אם יצאת לקנות משהו בשוק אצל הגויים אז היו מקיפים את השוק ומוציאים את היהודים, את הגויים שולחים, אוספים את היהודים באיזה מקום ושולחים. התברר שעל פי רוב היו יורים בהם ביער. כשהיינו בגיטו והיתה האקציה האחרונה שאני עוד הייתי בה לפני שברחתי, הודיעו שכבר מחסלים את הגיטו. הם כבר לא הביאו את היהודים ליער, הם שחטו, עשו קבר אחים על יד האצטדיון. שם היה בית מטבחים, ולשם הביאו את כל היהודים וירו

בהם ועשו קבר אחים גדול. אחרי זה הקימו שם פסל לזכר ארבעת אלפים יהודים שרצחו שם. אמרו שעוד הרבה זמן אחרי זה הקבר הזה עבד, ככה סיפרו לי, כי לא כולם מתו כשזרקו אותם.

ש. מי עשה את זה בעצם? האוקראינים?

ת. האוקראינים והגרמנים. לאוקראינים לא היה נשק. האוקראינים עשו את זה בכלי משחית. אבל הגרמנים ירו.

אחר כך עברנו לגיטו. אחי מצא שאפשר לעשות מחבוא בכניסה לגג. היה שיפיע של הגג ברחוב של 40 ס"מ ובעזרת סולם השתחלנו פנימה. נוסף לזה היה גם בידם בעלית הגג הראשית ושם כל הזמן חיפשו.

ש. ספרי לנו קצת על החיים בגיטו.

ת. כל פעם נעשה יותר ויותר צר.

ש. אתם הייתם כל הזמן למעלה בעלית הגג?

ת. לא, אחי עבד, קבל קנקרטה ויצא לעבודה באחד המכרות. הרבה יהודים ברחו ליער, אבל גם ביער אי אפשר היה לחיות כי היו פלוגות של בנדרובצ'ה, היו בלאוסבצים. בכל מקום זה נקרא אחרת. הם התארגנו ביערות, היו גם פרטיזנים. מי שהיה לו אקדח היה יכול להתקבל לפרטיזנים. אם לא היה לך נשק - לא קבלו אותך. ליהודים לא היה מה לאכול, אז הלכו לשדוד אוכל, אז הגויים התארגנו שהיהודים שודדים אותם. לדוד שלי היה אקדח. הוא אומר: היה לי אקדח אבל לא השתמשתי בו. חפרו בתוך היער בונקרים, שכבו בתוך הבונקרים. הסתתרו בחורף ובקיץ, בלי מזון, עם מזון. על פי רוב הם עשו חיפושים ועל פי רוב גילו אותם. כי תמיד אם חיפשו אוכל ויצאו, או שיצאו לעשות נזקים בפרטיזנים - אז הגרמנים היו יותר חזקים. הם באו עם כלי נשק וירו בין העצים. אני לא הייתי ביערות, הייתי בכפרים.

- ש. תספרי לנו קצת על הגיטו. כמה זמן היית בגיטו?
- ת. חורף אחד עברנו בבית שלנו, באביב 1942 יצאנו לגיטו. בדצמבר 1942 נגמר הכל. עוד בנו שם בראקים לשם עברו היהודים.
- ש. אתם נכנסתם לגיטו באביב 1942. בסך הכל ששה חודשים היה קיים הגיטו. אבל בכל זאת, בתוך הגיטו, איך זה נראה? קודם כל סגרו אותו, נכון?
- ת. הגיטו לא היה סגור אצלנו. אנשים יצאו לעבודה. מי שהיה לו קנקרטה היה יוצא לעבודה. כאלף איש עוד נשארו. אחר כך הם הוציאו את האנשים מהגיטו והכניסו אותם לבראקות. אני לא ראיתי את זה.
- ש. את נמצאת בתוך הגיטו יחד עם אמא.
- ת. האח הלך לעבודה ואחר כך רצה ללכת לפרטיזנים, ולא הספיק כי עשו אקציה וספרו את כל הפועלים היהודים מהמכרות ומהמפעלים.
- ש. מה את עושה בגיטו מהבוקר עד הלילה?
- ת. התחלתי קצת לעבוד. עבדתי בחפירות, לא יכולתי לעבוד והפסקתי. חשבתי שאני אשיג קצת אוכל, אבל אי אפשר היה. אמא ואני שמנו עלינו מטפחות, אני הלכתי בתור ילדה. אמא היתה הולכת להחליף מזון. היינו יוצאות מחוץ לגיטו ומחליפות מזון ויוצאות קצת החוצה, במקרה שתהיה אקציה שלא נהיה במקום. השתדלנו לצאת מחוץ לגיטו ולהסתובב במקומות אחרים. עד שיום אחד הלכתי לעבודה ואני שומעת אחד צועק שיש אקציה, "יהודיה, מה את עושה פה"? באותו יום הגויות היו באות לחפש יהודים כדי להחליף דברים. כל הזמן היתה תנועה כזאת. זה היה קרוב למשטרה האוקראינית. כל הפעולות האלה שהיו יוצאים לעבודה בבוקר, כל האוכלוסיה היתה כאילו עסוקה. לכל המוסדות הם היו אוספים את האנשים והיו עובדים בחפירות ובמכרות ובנשק. היו מעסיקים את כל האנשים. אחר כך הם הקימו את הבראקות

האלה ואחי בא ואמר לי: יש מקום בבראקות אולי לאלפיים איש, אבל יש עוד הרבה יהודים, כחמישה עשר אלף. כנראה שיהרגו אותם, אין מקום. כל הזמן חשבו שאם עובדים ויש קנקרטה אז דרושים לעבודה.

ש. האח היה חוזר הביתה לישון?

ת. כן, בלילה היה חוזר. היינו ישנים בעלית הגג. בגיטו כבר לא ישנו לילה אחד בבית. אי אפשר היה לישון שם, זה היה מסוכן מאד. כתשעה חודשים זה נמשך, ולא היה מה לעשות.

ש. כלומר, היית יוצאת בבוקר מחוץ לגיטו?

ת. השתדלנו לצאת מהגיטו כי בגיטו תמיד ידענו שמישהו יכול לקחת אותנו ואז שיהרוג אותנו או ישחוט אותנו או משהו כזה. אני הייתי בלונדינית וגם אמא היתה בלונדינית לגמרי.

ש. מחוץ לגיטו היה פחות מסוכן?

ת. אם הכירו אותך היה מסוכן, אבל אם לא הכירו אז איך שהוא.

ש. מה בעצם עשיתן מהבוקר עד הערב?

ת. לא יודעת מה עשינו. או שישנו בעלית הגג, לא עשו שום דבר, חיכו למוות.

ש. את אומרת שאת ואמא יצאתן. הסתובבתן?

ת. אני לא יודעת איך הזמן עבר. אני קצת עבדתי ואמא היתה בבית ולמעלה ולמטה. עד שיום אחד אחת צעקה שיש אקציה. רצתי הביתה ואמרתי: אמא, בואי, יש אקציה, בואי נעלה למעלה! עלינו למעלה וכעבור שתי דקות היה 'בום' בחלון מהצד האחורי. אחי הגיע מה..... איפה שהוא עבד, במרחק עשרות קילומטרים מהבית, לראות שאנחנו נעלה למעלה שלא יחסלו אותנו. כמו שהוא עלה ומשך את הסולם וסגר את הדלת, דופקים בדלת. דפקו עם הכת, כמו שהם עשו, פתחו את הדלת. אין אף אחד. והם שמעו מהצד השני קולות ופה היה ריק. הם אמרו: אין פה אף אחד, ושמעו קולות מאחורי הבית. לא היה לי מה להגיד

לשכן שם, כי לא הכרתי אותו. מה אני אגיד לו, שיבוא למחבוא שלי?
אחרת הייתי מגלה את עצמי. גם לא הכרנו אותם. רק שמענו שהוא מתקן
חליפה של גרמני שהביא לו לתקן אותה בתור חייט...

אחי אמר ככה: תשמעי אידה, אני מביא לך ולאמא תעודות נוצריות,
אתן הולכות מכאן מזרחה, לאן שהעינים מובילות. אם תשארו פה - אין
שום סיכוי שתשארו בחיים. תהיו בין הגוירים ואולי תנצלו.

כאמור, האקציה הזאת ערכה לפחות שבוע ימים. זו היתה האקציה
שרצחו שם במקום ארבעת אלפים יהודים. אני עוד זוכרת את הצפירה של
הרכבת שיצאה. תמיד אני זוכרת את הצפירות הרכבות שהיו יוצאות. שם
חיסלו את היהודים. את היתר שלחו ברכבות.

ש. הבור הזה, גיא ההריגה נמצא על יד בוריסלאב?

ת. כן. וגם הוציאו ברכבות. חלק הרגו וחלק הרגו ככה והיתה לקוידציה
כללית. אחי אמר ככה: יכול להיות שבבראקות האלה יהיה מקום לקצת
אנשים, אבל לא לילדים, את לא נחשבת אשה, את נחשבת ילדה, אין לך
מה לעשות פה. אמא נחשבת לזקנה. אחי היה בן שמונה עשרה, אז אמא
כבר זקנה, היתה בטח בת שלושים ושש.

ש. מי אמר את זה?

ת. אחי. אולי אמא היתה בת ארבעים. אחי אמר: אמא נחשבה זקנה, את
נחשבת ילדה, אני אולי אשאר בעבודה שלי ואני אלך לבראקות. אחי
הביא לי תעודה נוצרית מזויפת. נתן לי את התעודה ואמר: יש לנו
מכרה אחת ברחוב זה וזה, כשאת הולכת להחליף בגדים, כל הרכוש אצלה
ממילא, היא אמרה שהיא תקבל אותך. ככה הוא אמר לי. זה היה במוצאי
שבת לפנות ערב. זה היה בדצמבר 1942.

יצאתי החוצה בשעת דמדומים. עוד עמדו הבתים, פתוחים, פרוצים. אני
זוכרת שלא היה אף אחד, כאילו רוח רפאים מרחפת. היה שלג. חלונות
פעורים, דלתות פעורות. חשבתי שעוד מעט יצא מת מפה או משם,

והתחלתי לדמיון איך זה יהיה ומה אני אעשה. אמנם אני כבר ילדה גדולה אבל זה היה יותר מדי בשביל הדימיון שלי. התחלתי לרוץ כי לא יכולתי לעמוד בזה. רצתי מחוץ לגיטו ואף אחד לא עצר אותי, פשוט לא היתה נפש חיה. בגיטו בערב אף אחד לא הסתובב, גם הגויים פחדו. רצתי ורצתי ועשיתי לי חשבון בראש איך אני מגיעה לשם ומה אני אגיד לה. לא יודעת כמה זמן הלכתי ורצתי ובכיתי. החלטתי שאני הולכת לגויה. זו היתה מכרה של אמא, לא סתם גויה, שהכרנו אותה. אנחנו גם הכרנו גויים. באתי לשם והמילה הראשונה שלה היתה: מה את עושה פה? הגיע פחד, כאילו הגיעה רוח רפאים. יכול להיות שנראיתי כמו רוח רפאים, כי מי יודע כמה זמן לא אכלתי. ישנו בעלית הגג בלי מים ובלי אוכל, בלי שירותים, בלי כלום. קשה לתאר את זה. באתי לשם ואני אומרת לה: אחי אמר לי לבוא אליך ושאת תקבלי אותי. היא אומרת: את יודעת מה, הגרמנים מחפשים גם אצלנו, לא רק אצלכם, ואם אני אחביא יהודיה אז יהרגו אותי יחד אתך. את הלילה רק תשני אצלי ומחר בבוקר את תסעי מזרחה בין הגויים איפה שלא יכירו אותך. כאילו ששם לא היו יהודים, גם שם היו יהודים. נתנה לי קערת אוכל, נתנה לי קצת מים לרחוץ פנים וידיים.

ש. נשארתי שם לישון?

ת. נשארתי לישון, היא סידרה לי משהו, לא זוכרת מתי. לא זוכרת איך הלילה עבר. אני חושבת שזה היה לילה ראשון אחרי שנתיים שישנתי בו בשקט. אחר כך הרגשתי שהיא מעירה אותי. עוד היה חושך והיא אמרה לי: זה כבר בוקר, את מוכרחה ללכת מפה, כי את מסכנת אותי ויהרגו אותי, ואני לא רוצה שיהרגו אותי יחד אתך.

ש. ומה עם אמא?

ת. הלכתי הביתה בחזרה לגיטו ואמרתי לאמא שהיתה בעלית הגג: אני לא הולכת, אני אלך יחד אתך, מה שיהיה אתי יהיה אתך. אמא אמרה: לא,

אני אלך לחוד ואת תלכי לחוד. אני לא רוצה לראות במותך ואת לא תראי במותי.

ש. זה היה לך קשה?

ת. אלה היו המלים האחרונות שלה, שהיא לא רוצה לראות במותי ולא אני במותה.

ש. את הסכמת לזה? רצית לשכנע אותה לעשות משהו אחר?

ת. רציתי שתצא עם תעודות נוצריות מהגיהנום. היא אמרה לי שהיא תלך, אבל לחוד. היא לא אמרה לי: תלכי, תנסי לחיות, תנסי להתמודד עם החיים. היא לא אמרה לי שהיא לא רוצה לראות במותי ושאני לא אראה את מותה. אלה היו המלים האחרונות.

ש. זה מאד חשוב לי לדעת. הפרידה הזאת מאמא. אולי דיברתן על אפשרות שאתן תפגשו או אולי קבעתם מקום? אתן נפרדות וזהו?

ת. לא היה כלום.

ש. לא דיברתן איך להפגש?

ת. לא דיברנו. היא רק אמרה לי שהיא לא רוצה לראות במותי ואני לא אראה במותה.

ש. איך את מקבלת את זה שהיא אומרת ככה?

ת. מי שבאמת עזר לי זה אח שלי, לא היא. אחי היה יותר אנושי, אחי היה יותר חברה'מן. עכשיו אני אספר מה אמר האח. לא יודעת אם זה היה באותו לילה או לפני זה.

ש. האח היה שם באותו לילה?

ת. כן, בלילה הוא בא. שכבנו לישון ועברו פולנים ונורא צחקו שאין כבר יהודים. הוא אמר: הבית הזה כבר אמר לילה טוב, אין פה סימן חיים. ואני קצת חייכתי. אז אח שלי אמר לי בשקט: אידה, זה לא נכון שהוא אומר לילה טוב הבית שלנו, את עוד תחיי, תשארי בחיים, תבואי לארץ ישראל ותקימי בית חדש, ותביאי בנים ובנות לעולם...

פה אני דפוקה, זה לא הגיע לי, אני מתרגשת בגלל הבן שנפל. לא הגיע לי, אפילו שהגענו לארץ ישראל, הצטרכתי לתת עוד קורבן אחד, זה מה שחורה לי.

הילד שלי היה חולה בדלקת קרום המוח. ב- 5 ליוני 1967 הוא חלה. כשפרצה המלחמה הילד היה במצב של קומה, בלי הכרה. בששת הימים הוא פתח את העיניים. כל בית חולים רוטשילד עמד סביב המיטה שלו, כי את כל החולים הוציאו, רק הילד הזה שחשף דלקת קרום המוח. דלקת קרום המוח התפשטה לדלקת מוח, הוא היה שרוף, היה מת, במצב של קומה. הרופא הראשי הוא רופא דתי ואמר לי ככה: אם את תתפללי לאלוהים - אלוהים יעזור לך. אמרתי: אתה חושב שאחרי אושוויץ עוד אפשר להתפלל? הוא אמר: תתפללי, אולי אלוהים יעזור לך. אמרתי לו: לפני שאני מתפללת אני רוצה לספר לך משהו. זה לא יאומן, אנחנו לא אדוקים, לא מאמינים, אבל אני מוכרחה לספר לך משהו. הוא שבוע ימים שכב בלי הכרה וטיפלו בו עשרות רופאים והם עמדו דום לפני המיטה שלו, חשבו שהוא כבר מת. עד שעם רעם התותחים הוא התעורר והמשיך את הדיאלוג שלו ששיחק לפני כן עם חבר ואמר: אפרים, תן לי קלף. ואני עמדתי על הברכים ואמרתי: אני לא יודעת אם להתפלל לישו או להתפלל לאלוהים. לישו התפללתי במשך שנתיים-שלוש, היתי צריכה להתפלל ולשחק את זה. ועכשיו אני לא יודעת למי להתפלל שהילד הזה יקום ויחיה. הילד הזה עם רעם התותחים התעורר אחרי שבוע ימים שהיה במצב קומה. אני באתי הביתה, שלחו אותי בזמן המלחמה, הוא נשאר בבית חולים ואמרתי: אם עמי חי - סימן שעם ישראל יחיה ועם ישראל ינצח. הפכתי אותו לקדוש, עשיתי ממנו קדוש. אחר כך הילד קם והתחיל לתפקד. הוא הגיע לצבא, ובצבא אני לא יודעת מה קרה, היתה תאונה, אמרו לי שהוא הלך, אחרי שנתיים. אחר כך אמרתי בתוך תוכי שלא ידעו, כי זו צוואה. הלכתי לפסיכולוגית והתחלתי להסביר לה.

היא אמרה: זו צוואה, את לא הבאת ילד. צריך היה לחיות עשרים שנה בשביל לבוא לצבא לארץ ישראל, לא היתה לו שום זכות לגמור את הצבא, באיזה שהיא צורה זה צריך היה להגמר. אמרתי שאם עמי חי אז גם עם ישראל. אם אלוהים בעצמו, אז מה אני? נכון שאחי אמר ככה ושעשיתי ככה. אבל את מי להכניס פה באמצע, את אלוהים?

ש. בואי נחזור לשיחה שלך עם אחיך.

ת. אחי אמר לי: את תשארי בחיים, תלכי בין הגויים, לא חשוב שתשתחוו לצלב, זה בכלל לא חשוב. מה שאנחנו פה רואים זה שאין אלוהים. אחרי הפוגרום אח שלי אמר שאין אלוהים, זה לא יכול להיות. זה רק דימיון של אנשים שיש אלוהים. הוא אמר: את תלכי בין הגויים, אבל את יהודיה ואת חייבת לבוא לישראל, ואת חייבת לספר.

ש. כשאחיך אומר לך דבר כזה, זה מחזק אותך?

ת. בהחלט.

ש. אני רוצה קצת להכנס לעור שלך, להחזיר אותך לאותו לילה. האם פגע בך מה שאמא אמרה?

ת. לא פגע בי מה שאמא אמרה, אבל מה שהוא אמר וזה קבלתי את המסר שלו. שהוא אמר לי שאני אחיה, אני מוכרחה לנצח, אני מוכרחה להגיע לארץ ישראל. אז קבלתי כאילו כנפיים בשביל לצאת. זה אני כן זוכר. ידעתי שאמא מיואשת וגמרנו, היא מיואשת עד הסוף. אני כנראה לא היתי מיואשת.

ש. זה נתן לך כח מה שהוא אמר.

ת. הוא נתן לי צוואה, אמר שאני מוכרחה. ואני קבלתי את זה בתור שאני מוכרחה. ככה קבלתי את זה. ככה הלכתי עם זה כל הדרך. הדרך רק התחילה. הגויה הזאת אמרה לי ללכת מזרחה. באתי הביתה. הוא אמר לי: מחר בבוקר את תצאי ואמא תצא שבוע אחר כך, שלא תצאו ביחד. אני אפילו לא זוכרת אם נתתי לה נשיקה או לא. ככה נפרדנו. היא אמרה:

לכי בתי, אני לא רוצה לראות במותך ואת לא תראי במותי, אולי את תנצלי. זה הכל. ולא חשבתי עליה, לא חשבתי. אולי חשבתי, היה לי קשה, אני לא הייתי רגילה להיות עצמאית.

ש. את היית אז בת ארבע עשרה?

ת. בת ארבע עשרה.

ש. איך היית נראית באותו זמן כשהיית בת ארבע עשרה? היית מפותחת?

ת. לא.

ש. היית נראית כמו ילדה או כמו אשה?

ת. כמו ילדה, לא כמו אשה, בשום אופן. היו לי שדיים קטנטנים, שיער קצר בלונדיני.

ש. מה קורה למחרת הבוקר?

ת. אחי הכריח אותי ללכת. לקחתי את התעודות המזויפות ויצאתי. הלכתי מחוץ לגיטו, התחלתי ללכת לתוך היער. ראיתי שהרבה אנשים הולכים בדרך. בסוף אבדו לי האנשים ונשארת לבד. היה כבר חושך.

ש. בהתחלה הלכת עם אנשים?

ת. כן, הלכתי עם זרם אנשים. הגעתי לאיזה בית, כבר היתה שעת דמדומים, היה חשוך. האיכר התחיל לצעוק מרחוק: יהודיה, תסתלקי מפה מהר, או שאני שוחט אותך! תברחי! הוא לא רצה לשחוט אותי, רק רצה שאני אברח. אז ברחתי. עוד לא היה לגמרי חושך, כשהוא ראה אותי מרחוק אז צעק. הלכתי לאיבוד. ראיתי כלבים והתחלתי לדמיון שזה זאב והוא יבוא, אולי יתן לי חלב או ישרוף אותי. העיקר שלא האנשים, אולי יותר טוב שזאב. ככה מתוך סיפורים. הלכתי הלאה עד שהגעתי לכפר, וזה היה הכפר של הפורעים שבאו אלינו. באתי לשם והתחילו לזרוק עלי אבנים "יהודיה תברחי מפה, אנחנו נהרוג אותך" רצתי רצתי רצתי עד שהגעתי לבית קיצוני, ראיתי שהוא חשוך. נכנסתי, חשבתי אולי יתנו לי ללון על התנור. הוא שאל אותי: מי

את? אמרתי: הלכתי עם דודה, דודה הלכה לי לאיבוד ואני רעבה ואני עיפה, אני פולניה, אני לא יהודיה. הוא הושיב אותי על התנור, נתן לי קערה עם אוכל והחזיק אותי שלושה ימים.

ש. כשאת אומרת שאת פולניה, יש לך מבטא?

ת. מבטא פולני אוקראיני טהור, אין לי בעיות.

ש. ידעת גם קצת להתפלל, להצטלב?

ת. ידעתי קצת מבית הספר, כי בבית הספר היו עושים תפילה כל בוקר. את התפילה הזאת אני זכרתי. מיד אני התפללתי, עמדתי על הברכיים ואמרתי כאילו תפילה ועליתי על התנור. זה קצת הרגיע אותם. הייתי שם שלושה ימים.

ש. איזו משפחה זו היתה? היו להם ילדים?

ת. הם היו זוג מבוגרים. אני זוכרת איך הוא אמר לי: תראי ילדה, את יושבת אצלנו שלושה לילות, ואת לא זזה. מי רצה לזוז? היה לי לאן ללכת? ישבתי על השולחן, נתנה לי אוכל, שיחקתי. לו הייתי קצת יותר קטנה אז אולי יכולתי יותר לשחק, אבל כבר הייתי ילדה בת ארבע עשרה, זו כבר לא ילדה קטנה שיכולה לשחק. הוא אמר לי: תראי ילדה, לא יודע אם את יהודיה או לא, אבל הכי טוב בשבילך שתלכי קצת מזרחה ששם יש גויים בעלי בתים עשירים, תוכלי לרעות את הפרות שמה, אצל האיכרים תוכלי לחיות.

כשהיינו נוסעים לנופש, אמא היתה נוסעת אתנו כל שנה. הילד הזה הצייר הזה היה מאד רזה, בחופש הגדול היינו נוסעים. היתה שם משפחה יהודיה. אני עוד זכרתי את הפרות והייתי נוסעת על עגלת הקש, ושותה את החלב ישר מהפרה. פתאום חשבתי שזה באמת יכול להיות לא רע, יהיה לי אוכל, אני ארעה אתה הפרות. זה טוב מאד. ככה התחלתי לחשוב שזה נראה לי.